

עיונים לפרשת וישב עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

לפעמים טוב לקנא

הרב ש"י לוי

המשנה⁴ כותבת:

"רבי אליעזר הקפר אומר **הקנאה** והתאוה והכבוד מוציין את האדם מן העולם".

כדי להרחיק אותנו ממידות מגונות אלו, רבי אלעזר לא הסתפק באמירה שמידות אלו רעות, אלא בחר להציג בפנינו את הנזק העלול להיגרם לאדם ההולך בהן. ההבנה הפשוטה היא שיש להתרחק ממידות אלו מכול וכול. ואולם הרמב"ם⁵ מלמדנו אחרת:

"שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהן דרך רעה הן ומוציין את האדם מן העוֹלָם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא השק והצַמֵּר מר הקשה וכיוצא בהן כגון כמרי אדום⁶, **גם זו דרך רעה היא ואסור לילך בה**. המהלך בדרך זו נקרא חוטא".

דברי הרמב"ם יוצרים בלבול: מצד אחד הוא אומר שראוי להתרחק מהמידות הרעות, אך מצד שני הוא כותב שההתרחקות המוחלטת ממידות אלו היא בעצמה חטא. אם כן מהו המצב השלם? בהלכות אלו הרמב"ם⁷ כותב את ההדרכה המפורסמת שלו – ללכת בדרך האמצע – "שביל הזהב":

"לא יהא אדם בעל שחוק והתל, לא עצב ואונן, אלא שמח... שלא יהא אדם פרוץ בשחוק ולא עצב ומֵתֵּאבֵּל אלא מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. וכן לא יהיה בעל נפש רחבה נבהל להון ולא עצב

לפני כמה שנים ביקרתי באחד המוזאונים בארץ¹. היה מוצג בו ספר תורה עתיק, והוא היה פתוח בספר בראשית. לידי עמדה אישה (לא דתיה) שקראה כמה פסוקים מפרשת בנות לוט והזדעזעה מכך שהתורה מתארת דברים מקולקלים כל כך. שאלה דומה אפשר לשאול על חלקים מפרשתנו. יעקב התייחס ליוסף באופן מיוחד ועשה לו כתונת פסים. מעשים אלו גרמו לקנאת האחים ביוסף. הקנאה הלכה והתעצמה עד שהיו מוכנים להרוג את אחיהם. מדוע התורה מספרת סיפורים המציגים צדדים מקולקלים לים כל כך בנפש האדם? נראה שחוץ מהחשיבות של הסיפור ההיסטורי של גלגול יוסף למצרים ובִּעֲקֻבוֹתָיו כל בני ישראל, יש כוונה נוספת בכתיבת סיפור זה. כך אפשר ללמוד מדברי הגמרא²:

"ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת [צמר שעשה ממנו את כתונת הפסים] שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו – **נתקנאו** בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".

מסיפור יוסף ואחיו הגמרא לומדת הדרכה חינוכית – "אל ישנה אדם בנו בין הבנים". לפי דברי הגמרא אפשר אולי לומר שהתורה מספרת על מעשי אבֵּרֵינו כדי שנלמד ממעשיהם הטובים, ולהבדיל נדע להפיק לקחים גם ממעשים רעים שנעשו. קנאת האחים ביוסף³ הייתה חלק מרכזי במכירת יוסף והירידה למצרים, ונראה ששבת זו מתאימה ללימוד והעמקה בגנות הקנאה.

1	אנצל במה זו לזעוק את אשר בליבי, שלצערנו הרב בחלק מהמוזאונים ומקומות התרבות בוחרים להעצים צדדים שפלים בנפש האדם כמו פריצות במקום לסלול חיי תרבות טהורים וישרים. כמו כן, כשמציגים את התורה והיהדות בוחרים במקומות מסוימים להציג דעות כפירה במקום אמונה איתנה.
2	מסכת שבת דף י, ע"ב.
3	"וְיִקְנְאוּ בְּאָחִיו" (בראשית לז, יא).
4	אבות ד, כא.
5	הלכות דעות ג, א.
6	עובדי עבודה זרה אינם מצליחים לעשות את האיזון הנכון בין הרחמניות ובין העולם הזה, ולכן נוטים לשני קצוות. הם הופכים את האלוהות לחומר (פסלים), ומנגד יכולים למאוס באופן מוחלט בחיי החומר של העולם הזה.
7	הלכות דעות ב, ז.

אמרו חז"ל¹⁰ "קנאת סופרים תרבה חכמה". הקנאה החיובית אמנם גורמת לאדם להכיר במעלותיו של חברו – אך התוצאה שלה חיובית והיא מרוממת את האדם.

את ההבדל בין שני סוגי הקנאה אפשר להבין היטב לפי משל. אם חברי עומד על כיסא וכך הוא גבוה ממני, יש לי שני אופנים להשוות עצמי אליו: להפיל לו מהכיסא או להביא כיסא נוסף, וכך גם אני יהיה גבוה.

נראה שזו הייתה כוונת הרמב"ם. אם לא תהיה לאדם קנאה כלל הוא אכן לא יגיע למעשים איומים, אך גם לא יהיה לו רצון להתעלות למדרגת גבוהות משלו. לכן טוב שלאדם תהיה קנאה שעל ידה הוא יוכל להבחין בחסרונותיו שלו ובמעלתם של חבריו. ואולם מגמת הקנאה צריכה להיות חיובית ושבעזרתה הוא ירצה להתעלות עוד ועוד – זהו שביל הזהב במידת הקנאה¹¹.

כך גם אמר שלמה המלך¹²: "אַל יִקְנֵא לְבָךְ בְּחַטָּאִים – כִּי אִם בְּיִרְאַת ה' כָּל הַיּוֹם".

המלבי"ם¹³ ביאר שהקנאה ביראי ה' היא חיובית:

"שהגם שיראה את החטאים מצליחים בעולם הזה לא יקנא לבו בהם – אבל יקנא ביראת ה' אם יראה יראת ה', ויתאוה אל מעשה האנשים יראי ה', וקנאה זו יקנן בלבם כל היום".

שנזכה להפיק לקחים חיוביים ממעשיהם של אבוינו. שבת שלום!

ובטל ממלאכה, אלא בעל עין טובה, מעט עסק ועור סק בתורה... ולא בעל קנאה ולא בעל תאוה ולא רודף אחר הכבוד... **כללו של דבר ילך במדה הבינונית** שבכל דעה ודעה".

הדוגמה הראשונה שהביא הרמב"ם ברורה מאוד. לא טוב לצחוק באופן בלתי נשלט שכן יש מקומות שבהם הצחוק מגונה כמו בית האבל. כמו כן, צחוק בלתי מבוקר יכול להביא את האדם להוללות. ואולם מנגד לא טוב להיות עצוב תמיד. הדרך הנכונה היא לנתב את השמחה למקום ולזמן המתאימים וכן להשתמש בה למטרות חיוביות, כגון: קבלת חברו בסבר פנים יפות. ואולם מהו שביל הזהב במידת הקנאה – האמנם רק קנאה גדולה היא רעה, וטוב שתהיה לאדם קנאה מועטה? ברור שהבנה זו לא נכונה!

כוונת הרמב"ם היא שיש שני סוגים של קנאה. **הקנאה הרעה היא כזו הגורמת לאדם לחפוץ שלא ברו לא תהיה טובה יתירה על מה שיש לו בעצמו. כזו הייתה קנאתם של אחי יוסף. הם שמעו את חלומות יוסף והבינו שבפיו דברי נבואה⁸ והוא עתיד למלוך עליהם. הם קינאו ביוסף שעתיד להיות במדרגה גבוהה משלהם. כפועל יוצא מקנאה זו טיכסו עצה כיצד למנוע מיוסף להגיע למעלה זו – אם אנו חנו לא עתידים להיות מלכים, נדאג שגם הוא לא יהיה מלך. (הפסוקים מתארים את ההבדל בין יעקב לבניו: "וַיִּקְנְאוּ בֹאָחִיו – וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדְּבָרִים" לעומת האחים שקינאו ביוסף וניסו למנוע ממנו להיות מלך, יעקב היה נקי ממידת הקנאה, ולכן המתין וציפה לקיום החלום – ע"פ רש"י וספורנו).**

הסוג השני היא קנאה חיובית. קנאה זו גורמת לאדם לראות את יתרונותיו של חברו וגורמת לו לרצות להתעלות ולהיות כמוהו. על קנאה זו

8 לפי פירוש רבנו בחיי ואור החיים (בראשית לז, יא) שביארו שלאחר החלום השני הבינו האחים שחלומות יוסף הם דברי נבואה ושאכן הוא עתיד למלוך עליהם.

9 בראשית לז, יא.

10 בבא בתרא כא, ע"א.

11 ביארנו את הדברים ברוח פירושו של רבי מתניה היצהרי על המשנה באבות (ד, כא). לעומת זאת רבי שמעון בן צמח דור ראן (הרשב"ץ) בפירושו מגן אבות כתב על מאמר חז"ל "קנאת סופרים תרבה חכמה": "ואף זאת הקנאה אף על פי שהיא טובה, יותר טוב היה שירגיל עצמו בלימוד בלא קנאה אלא מחמת אהבת הלימוד עצמו".

12 משלי כג, יז.

13 שם.